

УДК 821.111.(438)Дж.Конрад

Wiesław KRAJKA

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, w Lublinie

POLSKOŚĆ TWÓRCZOŚCI JOSEPHA CONRADA W EUROPEJSKIM I ŚWIATOWYM DIALOGU KULTUR

Dziedzictwem początkowych siedemnastu lat życia spędzonych przez Josepha Conrada w Polsce był silny polski patriotyzm oraz postawy romantyka i pragmatyka. Najsilniejsze przejawy jego pośredniej identyfikacji z polskością to „Lord Jim”, „Amy Foster”, wpływ języka polskiego na styl jego utworów oraz krytyczna prezentacja imperialistów i przedstawicieli rozmaitych patologii politycznych. W swych późnych esejach Conrad gloryfikował polską historię i tradycję polityczną oraz przedstawił prorocze wizje dotyczące kształtu nowej Polski i Europy (Środkowo-Wschodniej) w wieku XX. Europejskość Conrada zawiera się głównie w spuściźnie wartości etycznych polskich kresów, wschodnich terytoriów byłej Rzeczypospolitej Obojga Narodów.

Słowa kluczowe: Polskość i europejskość Conrada; Conrada wizje nowej Polski i Europy (Środkowo-Wschodniej); wartości etyczne polskich kresów.

До спадку перших сімнадцяти років життя, проведених Дж. Конрадом у Польщі, належить сильний патріотизм та романтична і прагматична позиція. Найсильніші прояви його ідентифікації з польськістю – це «Лорд Джим», «Емі Фостер», вплив польської мови на стиль його творів та критичне зображення імперіалістів і представників різноманітних політичних патологічних утворень. У своїх пізніших есе Конрад оспівував польську історію, політичні традиції, представив пророчу візію щодо нової Польщі та Європи (Центрально-Східної) у XX ст. Європейськість Конрада міститься у спадщині етичних цінностей польських «кресів», східних теренів колишньої Речіпосполитої Обох Народів.

Ключові слова: польськість і європейськість Конрада, візія нової Польщі та Європи (Центрально-Східної) Дж. Конрада, етичні цінності польських «кресів».

Polish patriotism as well as romantic and pragmatic attitudes constituted the principal heritage of the first seventeen years of Joseph Conrad's life spent in Poland. The primary manifestations of his indirect identification with Polishness were "Lord Jim", "Amy Foster", the influence of Polish language upon the style of his works, and critical presentation of imperialists and representatives of various political pathologies. In his late political essays Conrad glorified Polish history and political tradition and presented prophetic visions concerning the new Poland and Europe (East-Central) to emerge in XX century. European substance of Conrad's oeuvre consists mainly in the set of ethical values inherited from Polish kresy, the eastern territories of the former Polish Commonwealth.

Key words: Polish and European substance of Conrad's oeuvre; Conrad's visions of new Poland and Europe (East-Central); the ethical values of Polish kresy.

Twórczość Josepha Conrada znana jest na całym świecie. Powszechnie kojarzy się go jako autora takich arcydzieł literatury jak „Jądro ciemności” (1899), „Lord Jim” (1900), „Nostromo” (1904), „Tajny agent” (1907), „W oczach Zachodu” (1911) i innych. Stał się klasykiem literatury kolonialnej, bowiem jego utwory czytane są zarówno przez narody, które podbijały inne, jak i przez te, które były podbijane. „Lord Jim” cieszy się dużą popularnością w Polsce, „Jądro ciemności” – w Afryce i na całym świecie, powieści i opowiadania malajskie – na Dalekim

Wschodzie, „Nostromo” – w Ameryce Południowej, „Tajny agent” – w Wielkiej Brytanii, powieści polityczne – w USA i na całym świecie. Zatem Joseph Conrad, wielki pisarz angielski, to także wielki pisarz światowy tworzący w języku angielskim.

Jednak nie każdy zagraniczny badacz, student, czytelnik czy miłośnik Conrada ma świadomość, iż był on Polakiem, iż pierwsze siedemnaście lat swego życia, które spędził w Polsce i na wygnaniu w Rosji, bardzo silnie odcisnęły się na jego osobowości i pisarstwie. Poza naszym krajem jego polskość jest na ogół niedoceniana, wyczuwana intuicyjnie i niejasno w kategoriach tajemniczości i egzotyki. Wiele opracowań badawczych jego twórczości nie wykazuje odpowiedniego zrozumienia polskości pisarza – zasadniczej dla właściwej interpretacji jego światopoglądu i sztuki literackiej [1; 13].

Józef Teodor Konrad Korzeniowski urodził się 3 grudnia 1857 r. w Berdyczowie na Ukrainie w rodzinie polskiej szlachty. Jego rodzice (Apollo

¹ Tekst ten jest w bardzo dużej mierze oparty na trzech innych publikacjach niżej podpisanego: Joseph Conrad's Polishness // Interpreting/Translating European Modernism: A Comparative Approach. Cotepra Reader. Subproject n. 1. Theory, Praxis, Methodology of Research in Comparative Literature, ed. Elena Lamberti. – Bologna, 2001; Joseph Conrad's Polishness // Joseph Conrad (1857-1924), eds. Cordula Lemke, Claus Zittel. – Berlin, 2007; Joseph Conrad (Korzeniowski): najwybitniejszy Polak w literaturze światowej. Materiały z konferencji „Polacy w nauce, cywilizacji i gospodarce świata” zorganizowanej przez Instytut Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, w druku.

Nałęcz Korzeniowski i Ewelina Bobrowska) byli zaangażowani w podziemną konspirację patriotyczną, która stawiała sobie za cel restytucję niepodległego państwa polskiego. W roku 1861 ojciec przyszłego pisarza przeniósł się z Żytomierszczyzny do Warszawy, gdzie został jednym z przywódców tej konspiracyjnej działalności, później żona wraz z chłopcem dołączyli doń. W październiku 1861 r. Apollo Korzeniowski został przez władze carskie aresztowany i osadzony w Pawilonie X Cytadeli Warszawskiej. Następnego roku, skazany na wygnanie polityczne, został wywieziony na zesłkę do Wołogdy w północnej Rosji, gdzie towarzyszyła mu żona i pięcioletni Konradek. Następnie rodzina Korzeniowskich została przeniesiona do innego miejsca przymusowego pobytu: Czernichowa w północno-wschodniej Ukrainie. Tam przebywali podczas Powstania Styczniowego 1863-1864 r., które przyniosło wiele ofiar i tragedii w rodzinach Korzeniowskich i Bobrowskich. Ostry i bardzo niesprzyjający klimat oraz bardzo trudne warunki życia na wygnaniu spowodowały pogorszenie się zdrowia obojga rodziców przyszłego pisarza, w wyniku czego jego matka zmarła w roku 1865, natomiast poważnie chory Apollo Korzeniowski został zwolniony z wygnania w roku 1868, po czym mieszkał przez pewien czas z synem we Lwowie i Krakowie, gdzie zmarł w roku 1869. W latach 1868-1874 chłopiec uczęszczał do szkół w obydwu tych miastach, zaś w roku 1874 wyemigrował do Marsylii (Francja)².

Jaki był wpływ tych siedemnastu lat dzieciństwa i wczesnej młodości spędzonych przez przyszłego pisarza w Polsce i na wygnaniu w Rosji? Niewątpliwie pozostawał on wówczas pod silnym wpływem bezgranicznego oddania rodziców sprawie restytucji niepodległego państwa polskiego oraz romantycznego światopoglądu i utworów ojca – jego idealizmu, gorącego patriotyzmu, duchowości, mesjanizmu, wiary w wartość powstań przeciwko carskiej Rosji [15]. Dziedzictwo rodziców oznaczało dla Konradka zarówno nienawiść wobec rosyjskiej tyranii, jak i wszelkich tyranii i patologii politycznych oraz docenienie wielowiekowej polskiej tradycji umiłowania wolności, praw jednostki, demokracji, tolerancji, honoru, wartości rycerskich oraz współczucia biednym i ucierażonym. To właśnie ojciec zaszczepił chłopcu zamiłowanie do czytania literatury, w szczególności polskiej literatury romantycznej.

Przyszły pisarz był jednak także spadkobiercą tradycji przeciwstawnej – pozytywizmu i pragmatyzmu reprezentowanego przez wuja (brata matki) Tadeusza Bobrowskiego. Jego wpływ trwał od

śmierci ojca aż do śmierci wuja w roku 1894 i polegał głównie na zaszczepianiu w jego umyśle wartości pracy, obowiązku i odpowiedzialności. Owe dwie przeciwstawne formacje umysłowe Polaków w XIX wieku ukształtowały Josepha Conrada jako *homo duplex*: romantycznego marzyciela i pozytywistycznego pragmatyka-realistę zarazem.

Przez większą część życia na wygnaniu (1874-1914) Conrad nie wypowiadał się w sprawach polskich. Były to lata jego inicjacji w świat marynarski, polityki i miłości w Marsylii (1874-1878), służby w Brytyjskiej Flocie Handlowej (1878-1894) oraz osiadłego życia rodzinnego poświęconego pisarstwu (po roku 1894). Conrad stracił wówczas wiarę w odrodzenie się Polski jako niepodległego bytu państwowego, postrzegał ją jako naród, „który nie tyle żyje, ile utrzymuje się przy życiu, który w swoim grobie, ogrodzonym milionem bagnetów i zapieczętowanym potrójną pieczęcią trzech potężnych mocarstw, nie przestaje myśleć, oddychać, mówić, mieć nadzieję i cierpieć” [7, 47], który jest „upiornym, pośmiertnym istnieniem w określonych częściach Niemiec, Austrii i znienawidzonego imperium Rosji” [9, 23]³.

W „Ze wspomnień” (1912) i „Księżciu Romanie” (1911) oddał hołd Polakom niezłomnie walczącym o narodową niepodległość w XIX wieku. Zawsze protestował, gdy nazywano go Słowianinem podkreślając, iż był przede wszystkim Polakiem, czego potwierdzeniem może być retorsja zawarta w jego liście do Keatinga: „Czy ma [Mencken] na myśli prymitywne natury, ukształtowane przez bizantyjską, teologiczną koncepcję życia w połączeniu z pewną tendencją do perwersyjnego mistycyzmu? To nie może się z pewnością do mnie odnosić. Rasowo przynależę do grupy, która historycznie rzecz biorąc ma własną przeszłość polityczną i zachodniorzymską kulturę czerpaną najpierw z Włoch, a potem z Francji; temperament raczej południowy; to placówka Zachodu o tradycjach rzymskich, umiejscowiona między słowiańsko-tatarskim barbarzyństwem bizantyjskim z jednej strony, a plemionami germańskimi – z drugiej. Stawiała ona zawsze desperacki opór obustronnym wpływom i do dzisiejszego dnia pozostała wierna samej sobie. [...] Jestem potomkiem tradycji rycerskiej, a nie barbarzyńskiej, [...]” [5, 435-36], czy wypowiedź w przedmowie do „Ze Wspomnień”: „Tak zwana w literackim świecie słowiańskość jest absolutnie obca polskiemu temperamentowi z jego tradycją wolności, jego rycerskim poglądem na moralne wędzidła i przesadnym szacunkiem dla praw jednostki; pominąwszy już ten ważny fakt, że polska

² Niniejsze fakty biograficzne podane zostały za [22].

³ Wszystkie cytaty z przywołanych tekstów anglojęzycznych są w przekładzie autora tego artykułu.

umysłowość, zachodnia z natury, kształtowała się na wzorach włoskich oraz francuskich, sympatyzując zawsze, jak świadczy historia, nawet w sprawach religijnych, z najbardziej liberalnymi prądami myśli europejskiej” [6, 9].

Podzielał głęboką niechęć Tadeusza Bobrowskiego do doktryny panslawizmu, która maskowała dążenie imperialnej Rosji do hegemonii w Europie Środkowej i na Bałkanach [9, 24-25]. Równocześnie był głęboko krytyczny wobec imperializmu państw Zachodu, piętnując nieludzką eksploatację ludów kolonizowanych i moralną degenerację białych kolonizatorów-imperialistów. W czasie służby w Brytyjskiej Marynarce Handlowej jedynym znaczącym przejawem więzi autora „Jądra ciemności” z rodzinnym krajem pozostawała korespondencja z Tadeuszem Bobrowskim oraz odwiedziny wuja na Ukrainie (w latach 1890 i 1894).

Ten okres życia Conrada (1874-1914) przyniósł trzy silne przejawy pośredniej jego identyfikacji z polskością: powieść „Lord Jim”, opowiadanie „Amy Foster” oraz dostrzegalny wpływ języka polskiego na styl jego utworów. „Lord Jim”, najbardziej polski utwór pisarza, był interpretowany przez badaczy m.in. autobiograficznie, jako nawiązujący do arcydzieł polskiej literatury Romantyzmu i XIX wieku (postaw, tematów, idei) [8]. Podobnie jak idealistyczni bohaterowie tej literatury, Jim, protagonista tej powieści, motywowany jest obsesyjną niemal ideą walki o spełnienie swego marzenia, wiernie, niezłomnie i desperacko walczy o swą straconą sprawę, na przekór otaczającej go rzeczywistości [17]. Mała forma narracyjna „Amy Foster” ma wydzźwięk nie tylko autobiograficzny, jako archetypiczne studium wygnania i obcości czy nieudanego dialogu kultur⁴. Jej bohater, noszący swojsko brzmiące nazwisko Janko Góral, uosabiający niezwykle bogatą karpacką kulturę etniczną, stanowi połączenie tożsamości etnicznie ukraińskiego wschodnio-karpackiego

hucuła, polskiego zachodnio-karpackiego górala i polskiego wieśniaka [2, zwłaszcza 165, 178; 13], będąc jednocześnie bohaterem typowym dla polskiego Romantyzmu, prawdziwą „figurą woskową z muzeum figur woskowych polskiego Romantyzmu” [2].

To co współcześni Conradowi krytycy literacy określali mianem obcości, tajemniczości, egzotyczności i impresjonistyczności jego stylu oraz większość jego błędów językowych i niefortunnych angielskich sformułowań, miała swe źródło we wpływie języka polskiego na styl jego utworów (nawet większym niż wpływ nań języka francuskiego). Conrad myślał po polsku i w podświadomo-

ści „tłumaczył” swe myśli na język angielski. Gdy dana kategoria gramatyczna miała odpowiednik w systemie języka angielskiego, zazwyczaj nie miał problemu z jej „przełożeniem”. Natomiast gdy takiego odpowiednika nie miała, „tłumaczył” ją za pomocą najbliższych jej kategorii gramatycznych w systemie języka angielskiego. I wówczas często popełniał błędy językowe bądź używał sformułowań niefortunnych z punktu widzenia angielskiego stylu. Dotyczyły one najczęściej sposobów wyrażenia strony biernej (tu znacznie większa statystycznie ilość czasowników nieprzechodnich w prozie Conrada niż w prozie współczesnych mu wielkich pisarzy angielskich i amerykańskich) oraz błędnego stosowania czasów i szyku zdania [19; 20; 21].

Polskość Conrada była kwestią nie tylko jego identyfikowania się z elementami polskiego etosu i kultury. Dawała mu ona także niezwykle cenny dystans wobec rzeczywistości otaczającej go i prezentowanej w jego powieściach, opowiadaniach i esejach. W utworach kolonialnych (np. w „Jądrze ciemności” czy „Lordzie Jimie”) z sympatią przedstawiał podbijaną ludność tubylczą oraz krytycznie zdegenerowanych moralnie białych kolonizatorów-imperialistów, absurdalność i okrucieństwo ich działań wobec ludów podbijanych. Taka prezentacja była „pod prąd” wobec szczytowego wówczas zachwytu nad potęgą i dokonaniem angielskiego i europejskiego imperializmu.

Powieści polityczne „Tajny agent” i „W oczach Zachodu”, zawierające wizje prorocze, zmateriałizowane w późniejszym rozwoju świata, dogłębnie i trafnie, niezwykle krytycznie prezentują rosyjski polityczny system i mentalność, zdominowany przez autokrację, rewolucjonizm i anarchizm. Anarchiści w „Tajnym agencie” to potwory o rozmaitych absurdalnych ideologiach, politycznych patologiach i aberracjach ludzkiego umysłu generowanych przez anarchizm (odrodzone np. znacznie później w postaci bombiarza Teodora Kaczyńskiego w USA) [10]. Druzgocąca krytyka rosyjskiej mentalności, tradycji i systemu politycznego zawarta w jego powieści „W oczach Zachodu” (1911-1912) została zinterpretowana przez conradystów głównie w kategoriach ideologicznej polemiki pisarza z F. Dostojewskim. Conrad przeciwstawił w niej Zachodnie demokratyczne wartości, racjonalizm, ateizm i głęboko pesymistyczną wizję świata i ludzkości reprezentowanemu przez Rosjan poczuciu misji dla religijno-duchowego odrodzenia przez nich świata oraz postawie anty-polskiej i anty-Zachodniej. Conrad ostrzegał w niej Zachód przed Rosją, która, jak uważał, nie ma do zaoferowania światu żadnych wartości duchowo-ideologicznych. Głębokie wizje

4 Por. przegląd jej najważniejszych interpretacji w [13].

politycznej mentalności Rosji i politycznych patologii ówczesnego świata wyrażone w „Tajnym agencie” i „W oczach Zachodu” miały niewątpliwie swe korzenie w polskim dziedzictwie pisarza.

Zasadnicza przemiana w stosunku Conrada do Polski zaszła w wyniku jego wizyty w Krakowie i Zakopanem między lipcem a październikiem 1914 roku. „Uwięziony” tam przez wybuch I wojny światowej, Conrad był mimowolnym słuchaczem rozmów swych polskich znajomych o sztuce i polityce, zwłaszcza tych dotyczących szans na odzyskanie przez Polskę niepodległości w efekcie działań wojskowo-politycznych w I Wojnie Światowej. Zaczął wówczas bardziej optymistycznie zapatrywać się na te szanse Polski.

Ta przemiana poglądów współlistniała ze zmianą stosunku Conrada do Zachodu: stopniowo odstępował on od swej wcześniejszej krytyki agresywnego imperializmu i dostrzegał moralny kościół w stanowisku mocarstw Zachodnich wobec porządku politycznego Europy po I Wojnie Światowej (np. w popieraniu przez nie sprawy powstania niepodległych państw w Europie Środkowej, w tym Polski) [9]. Przejawem tej zmiany był też pogląd o zasadniczej moralno-politycznej wspólnoty Polski i państw Zachodu polegającej na uprawianiu przez nie polityki maksymalnie opartej na zasadach i wartościach moralnych. W stanowisku tym odbiła się echem doktryna polityczna Polski jako przedmurza chrześcijaństwa, co oznaczało, w sytuacji politycznej końca I Wojny Światowej, konieczność odbudowy przez Zachód niepodległej Polski jako jej placówki w Europie Środkowej. Wierząc głęboko w tę ideę Conrad ufał, iż będzie miała ona oblicze Zachodnie (zatem inne niż przedrozbiorowa I Rzeczpospolita), przy jednoczesnym odrodzeniu moralnym wspólnoty politycznej państw Zachodu [9].

Swe poglądy polityczne Conrad wyraził w esejach politycznych, a zwłaszcza w „Zbrodni rozbiórów” (1918-19), gdzie gloryfikował polską historię i tradycję polityczną za jej moralną podstawę i istotę, a szczególnie za przestrzeganie zasad samorządności, demokratycznych instytucji życia publicznego, wolności, honoru i poszanowania dla praw jednostek ludzkich, szczególnie uciśnionych. W swej płomiennej argumentacji za odrodzeniem niepodległego państwa polskiego, nawiązując do polskiej myśli politycznej XIX wieku, Conrad wywodził, iż rozbiory Polski były aberracją historii, triumfem polityki niemoralnej nad moralną i że ten patologiczny stan rzeczy powinien zostać naprawiony przez Zachód przy ustanawianiu nowego porządku Europy po I Wojnie Światowej, bowiem zmartwychwstała w tej wojnie nowa, „Zachodnia” Polska, Mesjasz

narodów Europy, zawsze przedstawiała i będzie przedstawiać dla Zachodu wartość jako *Antemurale Christianitatis*, najbardziej wysunięty na wschód bastion cywilizacji Zachodu. Wartość moralna, nieugięty duch i ogromne zasługi Polski stanowią moralno-polityczne argumenty za odbudowaniem jej niepodległej państwowości: dług Europy, rozwiązanie polityczne, potrzeba moralna i akt dziejowej sprawiedliwości. W eseju tym, jak i w innych swych utworach, Conrad uznawał moralność za kryterium wartościowania wszelkich politycznych działań jednostek, społeczności i państw. Stąd jego moralno-polityczna gloryfikacja Polski (wyrażająca identyfikację pisarza z polskością i silne poparcie dla sprawy polskiej) i państw Zachodu, scalonych duchowym pokrewieństwem wynikającym z tych samych fundamentalnych wartości moralnych ideologii i polityki – przeciwstawiona potępieniu Rosji i Niemiec jako uprawiających politykę nie opartą na zasadach moralnych [4; por. też 14].

Sprawdziły się prorocze wizje Conrada dotyczące kształtu i istoty nowej Polski i Europy (zwłaszcza Środkowo-Wschodniej) po roku 1918. Proces wyłonienia się wówczas niepodległych państw środkowo-europejskich był w dużej mierze paralelny wobec procesu wyłonienia się niepodległych państw Europy Środkowej z imperium sowieckiego w roku 1989. Zarówno Conrad w swych esejach politycznych, jak i na przykład V. Havel 75 lat później (w swym słynnym przemówieniu do Sejmu i Senatu odrodzonej Polski 21 stycznia 1990 r.), deklarowali przynależność Polski i innych państw Europy Środkowej do Europy (rozumianej jako niepodzielna federacja niepodległych narodów) jako jej przedmurza [9, zwłaszcza 22-23, 37-39].

Polska mentalność i etos przenika dzieła Conrada, niektóre z nich mogą być odczytywane jako manifestacja stosunku autora do rozmaitych elementów jego polskości. Conradowska symbioza romantyzmu, idealizmu, iluzji oraz pragmatyzmu, pracy, obowiązku i solidarności wywiodła się w decydującej mierze z rodzinnej spuścizny pisarza. Joseph Conrad stał się pośrednio „produktem” polskiej historii, aberracyjności rozbiórów Polski. Jego polska spuścizna, zawierająca się w cierpieniu i w głęboko depresyjnych wejrzeniach i refleksjach, była mroczna, ponura i koszmarna. Jednak paradoksalnie, ta patologiczna sytuacja historyczno-kulturowa miała też swe zalety, leżąc u podłoża wszystkich zasadniczych aspektów wielkości artystyczno-ideologicznych kreacji Conrada [14, zwłaszcza 33-36].

Jako jeden z bardzo niewielu Polaków, Conrad uczynił polskie dziedzictwo i wartości (zwłaszcza Romantyzmu) atrakcyjnym, zrozumiałym i doce-

nianym przez ludzi o innej niż nasza narodowości, na prawdziwie światową skalę [11, 49; 12, 155-156]: „[W] ponad tysiącletniej historii polskiego narodu w znacznie większym stopniu przyjmowaliśmy z Europy Zachodniej inspiracje i wpływy w zakresie kultury, literatury i sztuk pięknych niż wywieraliśmy je. Zatem casus twórczości Josepha Conrada pozostaje szczególnie cennym elementem zmniejszającym tę dysproporcję: zawarty w niej bardzo znaczny ładunek polskiego etosu i kultury stanowi, pośrednio, taki istotny „wpływ odwzajemniający” i to w skali światowej” [16, 126].

Ważność polskiego dziedzictwa Conrada dla zrozumienia fenomenu tego pisarza i jego znaczenia we współczesnym świecie podkreślają również politycy, o czym świadczą przemówienia inauguracyjne Premierów Rządu RP Jerzego Buzka i Kazimierza Marcinkiewicza, Patronów Honorowych dwu ostatnich międzynarodowych konferencji conradowskich zorganizowanych w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie w latach 2001 i 2006⁵. Zdaniem Jerzego Buzka: „Dla polskiego polityka Joseph Conrad to przede wszystkim światowej sławy Polak, taki jak Kopernik czy Chopin. [...] Zaryzykuję stwierdzenie, iż Joseph Conrad był pierwszym świadomym nowoczesnym Polakiem-Europejczykiem. Europejskość Polski zawiera się w tradycji, z którą Conrad identyfikował się. [...] Był wychowany w tradycji umiłowania wolności, a tej należało za wszelką cenę bronić przed tyranią, o czym pamiętał zawsze, nie tylko w swych powieściach politycznych. Dzieciństwo i wczesną młodość spędził w typowej polskiej rodzinie ze wschodnich terytoriów byłej Rzeczypospolitej Obojga Narodów – rodzinie głęboko przywiązanej do wartości europejskich. Obejmowały one przede wszystkim silne poczucie wolności i odpowiedzialności a także pragmatyzm, racjonalizm i tolerancję, co wynikało także z faktu, iż obszary te zamieszkiwały różne grupy etniczne. Zatem międzynarodowe postacie w utworach Conrada miały swe pierwowzory nie tylko w jego doświadczeniach morskich, lecz także w przeżyciach dzieciństwa. Wychowywano go w poszanowaniu dla europejskich zasad kulturalnych i etycznych, z tolerancją jako jedną z nich. Inną było po-

czucie ludzkiej godności, wykazywane przez wiele Conradowskich postaci działających w etycznych przestrzeniach, bowiem etyka stanowiła jeden z fundamentów Conradowskiej koncepcji cywilizacji. W polskim etosie, szczególnie tym wywodzącym się ze wschodnich terenów byłej Pierwszej Rzeczypospolitej, trwanie przy wartościach etycznych decydowało o zachowaniu wolności. Conradowski etos inspirowany był wieloma czynnikami, w tym poczuciem więzi z innymi jednostkami ludzkimi. Europejskość Conrada polega także na jego umiejętności uogólniania polskich doświadczeń i nasycaenia ich prawdziwie uniwersalnymi znaczeniami. [...] W dziełach Conrada znajdujemy nienawiść do tyranii, brutalnej siły, gwałtu i anarchii oraz silne umiłowanie moralności opartej na takich wartościach jak prawda, odpowiedzialność i współczucie. Wartościuje on jednakowo swe wielonarodowe postacie: bez uprzedzeń, w kategoriach tych etycznych zasad. [...] Popularyzacja twórczości literackiej Josepha Conrada [...] przekona Europejczyków, iż europejskość miała swe korzenie również w Środkowej i Wschodniej części naszego kontynentu – tej części, której historyczne doświadczenia ukształtowały sposób postrzegania świata i światopogląd Josepha Conrada, jednego z najwybitniejszych pisarzy w literaturze światowej” [3, 22-24].

Podobną orientację w postrzeganiu roli Conrada dla Polski zaprezentował Kazimierz Marcinkiewicz: „Jego [pisarstwa Conrada] korzeni należy szukać w kulturze kresowej, która w tradycji polskiej była nie tylko matecznikiem patriotyzmu, ale również łączyła w sobie doświadczenie wielokulturowości. Ten szczególny zakątek świata, w którym wspólnie żyli Polacy, Ukraińcy, Żydzi, Białorusini dał pisarzowi doświadczenie, które przeniósł do swojej twórczości, wyciągając z niego prawdy uniwersalne. Bohaterów jego powieści łączy wspólny los i wspólne pojmowanie człowieczeństwa w kategoriach etycznych – obowiązku, pracy i wierności samemu sobie. Stosunki między ludźmi, bez względu na narodowość, stanowią w twórczości Conrada podstawę harmonijnie funkcjonującego społeczeństwa. Spaja je odpowiedzialność jednostki za własne czyny i za drugiego człowieka. [...] Pisarz sam doświadczył [...] zła [spowodowanego przez chaos i tyranie], doświadczyła go jego rodzina, i dlatego był szczególnie wyczulony na obojętność moralną, która prowadziła do relatywizacji prawdy, a w konsekwencji do przemocy i tyranii. Był jej świadkiem i rozumiał logikę, jaką się posługuje. [...] Opowiadał się za wielokulturowym, pluralistycznym światem, który ma dystans do materializmu i konsumpcjo-

⁵ Konferencje te, oprócz dwu poprzednich w latach 1991 i 1996, stanowią element międzynarodowego programu badań nad twórczością Josepha Conrada, realizowanego pod kierunkiem niżej podpisanego w Uniwersytecie Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Jego drugim najważniejszym zadaniem jest publikacja serii naukowej „Conrad: Eastern and Western Perspectives” przez Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie oraz East European Monographs w Boulder i Columbia University Press w Nowym Jorku pod redakcją naukową piszącego te słowa (dotychczas opublikowano w niej 20 tomów).

nizmu. Tylko w ten sposób, opierając się na „paru prostych prawdach” jest szansa, by poszukiwać filozofii pokoju, która złączyłaby ludzi więzami uniwersalnego braterstwa. „Parę prostych prawd”, które głosił, wywodzi się z tradycji europejskiej, z tradycji polskiej. Jego koncepcja etyki do dziś stanowi ważny nurt w polskiej kulturze i w polskim

życiu publicznym. [...] [Młode pokolenie Polaków] powinno [dziś] szukać w twórczości wielkiego Polaka [Conrada] nie tylko wzorców postaw, ale uczyć się od niego europejskości, konsekwencji w poszukiwaniu prawdy i odpowiedzialności za los drugiego człowieka, za społeczną wspólnotę, za Europę i świat. A więc także za Polskę [18].

LITERATURA

1. Brodsky S. G. W. Conrad's Two Polish Pasts: A History of Thirty Years of Critical Misrule // Conrad and Poland, ed., introd. A. S. Kurczaba. – Boulder–Lublin–New York, 1996.

2. Brzozowska-Krajka A. Yanko Goorall: A Waxwork from the Wax Museum of Polish Romanticism, tł. W. Krajka // Joseph Conrad: East-European, Polish and Worldwide, ed., introd. W. Krajka. – Boulder–Lublin–New York, 1999.

3. Buzek J. Opening Address to the Participants of the Third International Conrad Conference at Maria Curie-Skłodowska University, Lublin // A Return to the Roots: Conrad, Poland and East-Central Europe, ed., introd. W. Krajka. – Boulder–Lublin–New York, 2004.

4. Conrad J. The Crime of Partition // tegoż, Notes on Life and Letters. The Works of Joseph Conrad. The Uniform Edition, vol. 16, London 1924; przekład polski: Conrad J., Zbrodnia rozbiorów // tegoż, Dzieła, ed., Z. Najder. – T. 28. – Londyn, 1975.

5. Conrad J. Listy, wybór i oprac. Z. Najder, tł. H. Carroll-Najder. – Warszawa, 1968

6. Conrad J. Od autora // tegoż, Ze wspomnień, tł. A. Zagórska // tegoż, Dzieła, ed., introd. Z. Najder. – T. 13. – Warszawa, 1973.

7. Conrad J. Księżę Roman, tł. H. Carroll-Najder // tegoż, Dzieła, ed., introd. Z. Najder. – T. 24. – Warszawa, 1974.

8. Gillon A. Betrayal and Redemption in Joseph Conrad // „The Polish Review”. – 1960. – Vol. 5. – No 2.

9. Hay E. Knapp, Reconstructing „East” and „West” in Conrad's Eyes // Contexts for Conrad, ed. K. Carabine, O. Knowles, W. Krajka. – Boulder–Lublin–New York, 1993.

10. Kovalski S. F. Conrad Novel May Have Inspired Unabomb Suspect // „The Washington Post”. – 1996. – Tuesday July 9.

11. Krajka W. Conrad and Poland: Under the Eyes of My Generation // Contexts for Conrad, ed. K. Carabine, O. Knowles, W. Krajka. – Boulder–Lublin–New York, 1993.

12. Krajka W. Polskie spojrzenia // tegoż, Joseph Conrad. Konteksty kulturowe. – Lublin, 1995.

13. Krajka W. The Multiple Identities of Yanko Goorall // Joseph Conrad. East European, Polish and

Worldwide, ed., introd. W. Krajka. – Boulder–Lublin–New York, 1999.

14. Krajka W. The Past Moribund Legacy of Polishness? The Case of Joseph Conrad // East-Central European Traumas and a Millennial Condition, eds. Z. Białas, W. Krajka. – Boulder–Lublin–New York, 1999.

15. Krajka W. Joseph Conrad 1861-69: A Polish Romantic-Martyrological Patriot? // A Return to the Roots: Conrad, Poland and East-Central Europe, ed., introd. W. Krajka. – Boulder–Lublin–New York, 2004.

16. Krajka W. Joseph Conrad dla anglistów, slawistów i polonistów. Refleksje na marginesie międzynarodowego conradowskiego programu badawczego i seminariów z Conrada prowadzonych w uniwersytetach amerykańskich // Literatura, kultura i język polski w kontekstach i kontaktach światowych. III Kongres Polonistyki Zagranicznej. Poznań. 8-11 czerwca 2006 roku, red. M. Czermińska, K. Meller, P. Fliciński. – Poznań, 2007.

17. Kridl M. „Lord Jim” Conrada // „Przegląd Współczesny”. – 1929. – T. 8. – Nr 81-82.

18. Marcinkiewicz K. Opening Address to the Participants of the Fourth International Joseph Conrad Conference at Maria Curie-Skłodowska University in Lublin // In the Realms of Biography, Literature, Politics and Reception: Polish and East-Central European Joseph Conrad, ed., introd. W. Krajka. – Boulder–Lublin–New York, 2010.

19. Morzinski M. Linguistic Influence of Polish on Joseph Conrad's Style. – Boulder–Lublin–New York, 1994.

20. Morzinski M. Polish Influence on Conrad's Style // Conrad and Poland, ed., introd. A. S. Kurczaba. – Boulder–Lublin–New York, 1996.

21. Morzinski M. More Influence of Polish on Conrad's Style. Pragmatic vs. Grammatical Word Order // Conrad's Century: The Past and Future Splendour, ed., introd. L. L. Davis. – Boulder–Lublin–New York, 1998.

22. Najder Z. Pod obcych duchów cieniem (1857–1874) // tegoż, Życie Conrada-Korzeniowskiego. – T. 1. – Warszawa, 1980.